

Anmeldelser

JØRGEN JENSEN: Danmarks Oldtid. Stenalder 13.000-2.000 f.Kr. København, Gyldendal, 2001. 619 sider. Og: Danmarks Oldtid. Bronzealder 2.000-500 f.Kr. København, Gyldendal, 2002. 612 sider. 499 kr. pr. bind (i subscription: 399 kr, 4 bind: 1596 kr.).

Som modgift til en nogen gange snigende fornemmelse af Danmark som småt og indeklemmt og den danske historie som kort og uspektakulær, møder Jørgen Jensens to første bind af *Danmarks Oldtid* læseren med en umiddelbar og klar fremstilling af Danmark som et vidstrakt, sugende landskab og en historie med dybe og vidtforgrene rødder. Ligesom Danmark og den danske oldtidshistorie fremstilles stort, giver også selve værket et indtryk af monumentalitet og dybde. Dette er måske store ord om et par bøger, men både i fysisk størrelse, udstyr, arbejdsindsats, informationsmængde og historiesyn er der ingen tvivl om at »stort« er et nøgleord for første halvdel af JJ's fire bind om Danmarks forhistorie.

JJ er fuldt bevidst om den historiografiske ramme, hans værk må indsettes i. Brede og populære fremstillinger af Danmarks oldtid fra én mands hånd dukker op ca. hvert halvtredsindstyvende år, og JJ's serie passer smukt ind i den række, der udgøres af J.J.A. Worsaaes *Danmarks Oldtid* fra 1843, Sofus Müllers *Vor Oldtid* fra 1897 og Johs. Brøndstedts *Danmarks Oldtid* fra 1940erne. Hver af disse værker præges af deres samtids dominerende tanker og historiesyn, og JJ giver da også selv et bud på, hvad der er den røde tråd i hans eget værk; nemlig samspillet mellem menneske og natur – eller rettere menneskets brug og dominans af naturen og ændring af landskabet. Denne vinkling er en naturlig følge af vor tids bygge- og anlægsarbejders forandring af landet – og i parentes bemærket ødelæggelsen af den arkæologiske kulturarv.

Men *Danmarks Oldtids* grundlag i forandringen af natur og landskab skaber ikke en forfaldsfortælling. Naturen og landskabet er derimod en evigt tilstedeværende baggrund for enhver menneskelig handlen og udvikling, og JJ's beskrivelser af oldtidens landskaber og dens flora og fauna hører til værkernes smukkeste passager. I beskrivelsen af mosens

dis, øhavets glitren og viddernes storhed er sproget nærmest poetisk og fortællingen om oldtiden får et mytisk og drømmende skær over sig: »Venus står ensom derude over søen, hvis stille vand genspejler himlens farve. Der ligger en tæt dis over landskabet. I vide sving jager svalerne ud over vandet, hvor kærulden står med sine silkehvide duske. Og i tusmørket inde i de høje sivskove ved bredden hører man lyden af rørsangere og sivsangere« (s. 456, bd.2).

Umiddelbart ser *Danmarks Oldtid* traditionel ud. Den har samme titel som de mange foregående behandlinger af emnet og er opdelt efter de store perioder: sten-, bronze-, jernalder og vikingetid/middelalder. Den indre opdeling er dog utraditionel og appellerer til læseren. Inden hvert hovedkapitel findes én sides introduktion til kapitlets tema – det er i disse korte sentenser, man virkelig fornemmer JJ's overlegne evne til levende formulering og dragende popularisering. Derefter følger en mere detaljeret gennemgang af kapitlets temaer og derefter en række underafsnit, hvor hvert emne beskrives indgående. Et eksempel er f.eks. afsnittet om bronzealderens religion, hvor hovedoverskriften *En svunden kosmologi* indledes med afsnittene *Hændernes hus* og *Forsvundne ofre* og siden går i detaljer med bronzealdermytologiens faste figurer. Denne opdeling i hovedkapitler med både kronologisk og tematisk præg og stigende detaljeringsgrad giver læseren gode forudsætninger for at trænge systematisk og let ind i stoffet. Den pædagogiske opbygning giver dog visse steder anledning til irritation, fordi en række emner omtales kort i flere forskellige sammenhænge, før de får en selvstændig og detaljeret behandling – det gælder f.eks. stenalderens undersøiske boplads Tybrind Vig i bd. 1 og Hvidegårdsgravens »shaman« og rageknivenes symbolik i bd. 2. Men er man tålmodig, vil alt blive forklaret.

Ved hjælp af det omfattende index er det dog også normalt muligt at gå direkte til de oplysninger, man ønsker, og serien er således også et glimrende opslagsværk. Det er samtidig en stor glæde og fordel, at værket er forsynet med noter og litteraturhenvisninger. Dette træk som bl.a. savnes i *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, giver *Danmarks Oldtid* en væsentlig værdi også for fagfolk. Ikke mindst fordi JJ tilsyneladende er fuldt på forkant med arkæologiens nyeste strømninger, og litteraturlisten indeholder således henvisninger til adskillige obskure artikler og upublicerede tekster, som man ellers næppe ellers ville kunne opstøve. Det eneste kritikpunkt vedrørende noterne er, at hvert kapitel har selvstændigt notesystem, og man derfor ved opslag skal huske både note og kapiteltitel, og at noterne kun indeholder forfatternavn og årstal og således nødvendiggør endnu et opslag i litteraturlisten.

Om bøgernes formelle udstyr og fremtoning skal desuden nævnes den meget lækre opsætning og det gennemførte layout med fotografen Kirsten Kleins sort-hvide landskabsbilleder, der på smukkeste vis supplerer JJ's orientering mod det danske landskab og dets evige skønhed. Bøgernes øvrige illustrationer er primært genbrug fra andre arkæologiske publikationer, men smukt reproduceret og opsat. Enkelte steder er en noget grov opløsningsgrad dog skyld i ret forvanskede fotos – bl.a af den ornamenterede ravklump fra Holme, der nærmest er blevet prikket, og bronzekarrene fra Simons mose, der mildest talt er grumsede. Redaktionen og korrekturen er desuden yderst grundig – stave- og trykfejl forekommer maksimalt en gang pr. årtusind.

Vender man sig til indholdet, bærer de to bind naturligt præg af periodernes store forskelle – ikke mindst i relationer og kontakter til resten af Verden. Hvor stenalderbindet præges af menneskets ankomst og bosættelse i Danmark og samspillet mellem natur og menneske, præges bronzealderbindet af fortællingen om kontakterne med resten af Europa og udviklingen af et hierarkisk opbygget samfund. Hvor stenalderens synlige enhed er stammen eller gruppen, træder individet tydeligere frem i bronzealderen, og hvor mennesket i stenalderen var underlagt naturen, bliver landskabet med neolitiseringsen modsat underlagt mennesket.

Disse forskelle præger både JJ's fortælle-måde og hans sproglige greb. Stenalderen fremstår således nærmest paradisisk og uberørt som følge af de mange naturbeskrivelser og øjebliknedslag af typen »lad os forestille os at vi besøger ...«. JJ har dog næppe nogen decideret romantisk opfattelse af stenalderen – det er blot modsætningen til det lettere genkendelige elitært styrede landbrugssamfund i den følgende periode, der skaber dette indtryk.

Er stenalderbindet beskrivelsen af menneskets indtog i det danske landskab, er bronzealderbindet fortællingen om, hvordan mennesket vendte (blikket) tilbage til Europa. Periodens enorme mængder af vidnesbyrd om langtrækkende kontakter og importnetværk gør bindet til næsten mere en »Europas oldtid«. Den danske historie sættes løbende i sammenhæng med udviklingen i middelhavsområdet og centraleuropa, og man får en tydelig fornemmelse af den ensartede kriger-elitekultur, der fandtes i denne periode. Opregnerne af de mange parallelle genstandstyper, begravelsesformer og livsstile kan dog visse steder være lidt uoverskuelige, men det afspejler såmænd nok ganske godt sammenhængenes kompliceringsgrad.

JJ bemærker selv, at det er med bronzealderen, at Danmarks oldtid kan sættes i forbindelse med de tidligste eksempler på skrevne histori-

ske kilder i middelhavsområdet. Dette faktum – og det større overblik og indblik, der fås af individers stilling i en hierarkisk samfundsorden – kan indbyde til en opfattelse af, at det først er her arkæologens oldtid bliver til historie. Der er dog ingen tvivl for JJ om, at fremstillingen af stenaldrens udvikling i ligeså høj grad er historie – nemlig Danmarks historie. Danmarks historie defineres i dette værk som det altid burde: som fortællingen om de mennesker, der til enhver tid har levet i det område, der siden kaldes Danmark. Om de har overleveret skrevne kilder eller ej er revnende ligegyldigt, og JJ's fremstilling er et befriende eksempel på, at arkæologiske fund i lige så høj grad som skrift kan give indblik i fortidens menneskers liv, færden og tanker, og at begrænsningen måske oftere ligger hos forfatterens fabulerings- og formulerings-evne end i kildematerialets mangel på direkte udsagn. Dette er i høj grad i opposition til tidligere brede fremstillingeres vægt på klimaforandringer og folkevandringer. JJ's menneske- og historiesyn giver tydeligt udtryk for, at mennesker altid er bevidste og aktive væsener, og at enhver (for)historisk udvikling sker i kompliceret samspil mellem natur og kultur: »Mennesket er ikke kun mavesæk men også kulturbærer« (s.244, bd.1), og selvom de fysiske omgivelser lægger grænser for menneskelig handling, kan al gøren og laden ikke betragtes som logiske eller naturgivne. Mennesket er både aktivt forandrende og afhængigt af sine religiøse, sociale og kulturelle normer.

Selvom stenalderbindet lægger op til, at den røde tråd i hele værket er menneskets relation til og stigende grad af forandring af naturen, bærer fremstillingen således dybt præg af en række nye arkæologiske teorier om mytologi, ritualer og tankeverden. Både teorier om gravhøje som en slags landskabets erindring om forfædrene, Mary Douglas-inspirerede teorier om ordning af døden og livet i særlige sfærer i bondestenalderens gravritter, og forsøg på opstilling af en detaljeret mytologi udfra bronzealderens hyppigste billedmotiver, får således en dybtgående behandling. Selvom usikkerhed ved fortolkning og problemerne ved etnografiske analogier ofte understreges, kan brug af begreber som overgangsritter og shamaner godt vække en vis skepsis. På den anden side er det netop i sådanne fortolkninger, at man kommer tættest på, hvorledes forhistoriens mennesker kunne have tænkt og ageret i andre end rent praktiske gøremål, og JJ bør roses for at vove et øje for at give en mere levende fremstilling. Dog kan man måske ønske en klarere tilkendegivelse af at sådanne – og andre – teorier ikke nødvendigvis er konsensusopfattelsen blandt arkæologer. JJ fremlægger teorierne, snarere end han diskuterer dem.

Udover overvejelser om kult og tankeverden rummer værket natur-

ligvis indgående beskrivelser af kronologi, genstandstyper, subsistens-økonomi, menneskenes anatomi og klædedragt, begravelsesformer, beboelsestyper, arkæologiske metoder og forskningshistorie. Selvom undertegnede bliver fjern i blikket i kapitler om hustyper og keramik-kronologi, er det overraskende, hvor sjældent man egentlig med rette kan bruge ordet kedeligt om de dybdegående afsnit af JJ's bøger. Det er nok ikke mindst fremstillingens skiftende lag og sprog, der holder interessen fangen – her findes både typisk faglige beskrivelser af udgravninger og genstandstyper, de nævnte lyriske beskrivelser af landskabet og humoristiske og grumme indslag som bekrivelsen af Koelbjergkvindens forsvinden i mosens andemad eller let efterprøvelige opskrifter på Egtvedpigens mjød eller stenalderens fiskesuppe. Det er nok ikke for meget at sige, at værket er et kærlighedsarbejde. JJ nærer nemlig tydeligvis en dyb og inderlig affektion for ikke blot sit fag, men også for netop den danske historie og den danske natur. Man kan både lugte blomsterne og se de muntre sæler for sig, når man med JJ besøger en strandeng for 10.000 år siden.

Som det nok fremgår, er første halvdel af værket *Danmarks Oldtid* på alle måder en stor præstation. At én mand kan overskue 14.000 års historie, være så velinformeret om arkæologiens nyeste teorier og videreformidle sin viden i så læsværdig grad, er mildest talt imponerende. At værket både kan bruges af almindeligt interesserede læsere, give solid baggrund til studerende og fagfolk fra beslægtede grene til arkæologien – f.eks. historikere – og også indeholde nye ting og nye sammenhænge for arkæologer selv, er ikke mindre imponerende. Enhver, der er interesseret i oldtiden eller historieformidling, bør læse dette værk, og alle, der mener at oldtidshistorie og arkæologi ikke er »rigtig« historie, skal gøre det.

Anne Katrine Gjerløff

STEEN BUSCK & HENNING POULSEN (red): *Danmarks historie – i grundtræk*. Aarhus Universitetsforlag 2000, 415 s.

Forrige år fik syv universitetslærere ved historieundervisningen på Århus Universitet afsluttet og publiceret deres *Danmarkshistorie i Grundtræk*. Her bidrog seks af dem med et halvt hundrede sider, hvor historiestuderende nu kan hente oplysning om hovedtræk i statens og samfundets strukturer og begivenhedsforløb. De 415 sider er opdelt i syv tidsrum afsluttet efter årstallene 200 e. kr., 1332, 1523, 1720, 1848, 1914 og 1973.